

PRATARMĖ

Atgręžkite atmintį į ankstesnius amžius ir atskleiskite mokslinius protėvių paminklus, galbūt paslėptus tamsybėse bei palaidotus užmaršties dulkėse, ir iškelkite į dienos šviesą; tada neabejotinai suvoksite, kad tuos menus ir mokslus, kuriuos vadiname naujais ir svetimšaliais, sukūrė mūsų protėviai; jie jais rūpinosi, puoselėjo ir turtino didžiu prieaugiu ir taip išpuoselėtus bei pagausintus paliko mums kaip testamentą, lyg gražiausią ir gausingiausią paveldą, kurio savininkais dabar tapsime.*

Tai citata iš Universiteto sekretoriaus Kazimiero Naruševičiaus kalbos, sakytos akademinėi Vilniaus visuomenei 1781 m.

Taigi, rūpestis nupūsti užmaršties dulkes nuo teorinės mūsų protėvių minties paminklų nėra naujas. Deja, dažnai likdavo tik rūpestis, desperatiškas pasiragini-mas, netgi pasitaikydavo kontroversiškų nuomonių, kad jau penkis šimtmečius gyvuojanti Lietuvos filosofija esanti apytuštė aibė, sąvoka, neturinti aiškaus referen-to. Vis dėlto nenuginčijama, kad pastaruoju metu ši kontroversiška padėtis tikrai keičiasi į gerąją pusę. 2004 m. paskelbtas fundamentinis *Lietuvos filosofijos istorijos* I tomas**. Jame pateiktas visuminis viduramžių, Renesanso, naujųjų amžių filosofijos sklaidos Lietuvoje vaizdas. Tokiu sintetiniu veikalu negali pasigirti net kaimyninių šalių mokslininkai, kurie seniai tiria mūsų bendrą filosofinį kultūrinį paveldą.

Mokslinio darbo nuoseklumas reikalauja kito etapo – akademiškai tyrinėti vėlesnių epochų, būtent Apšvietos ir romantizmo, filosofiją. Žengti žingsniai ir šia kryptimi – publikuotas veikalas *Apšvietos epochos socialinės ir politinės filosofijos metmenys****, paskelbta dalis reikšmingų šio laikotarpio teorinio paveldo šaltinių. Tačiau ar šiuolaikinė lituanistika pajėgi kompetentingai, adekvačiai analizuoti ir šiuolaikiškai vertinti gausios XVIII–XIX a. Lietuvoje sukurtos profesionalios filosofinės raštijos visumą? Ar gali aktualizuoti ne tik socialines, politines, bet ir etines, estetines, logines, epistemologines, metafizines, istoriosofines praeities koncepcijas? Išpainioti Vakarų Europos teorijų recepcijų mazgą, atskleisti Lietu- vos mąstytojų indėlį į visuotinės filosofijos lobyną?

* „Nie należy się lękać nowości“. Mowa Kazimierza Naruszewicza in *Komisja Edukacji Narodowej (Pisma Komisji i o Komisji)*. Wybór źródeł, Wrocław, 1954, s. 210.

** Plečkaitis R., *Lietuvos filosofijos istorija*. I tomas: *Viduramžiai – Renesansas – Naujieji amžiai*, Vilnius, 2004.

*** Tunaitis St., *Apšvietos socialinės ir politinės filosofijos metmenys*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2004.

Šio leidinio rengėjai įsitikinę, kad minėtos užduotys šiandien yra įgyvendinamos – nebūgštauja dėl tebesitęsiančių diskusijų, nevengiant požiūrių ir tyrimo metodų įvairovės. Moksliniai ginčai, požiūrių pliuralizmas ir kritika – neišvengiamos ir būtinos būsimą sintetinio veikalo, antrojo *Lietuvos filosofijos istorijos* tomo, prielaidos.

Šiame leidinyje sąmoningai atsisakyta nugludinti ir suvienodinti požiūrius bei sampratas. Čia pristatomos įvairios komplementarios interpretacijos. Viliamasi, kad į Lietuvos filosofijos istorijos paminklų publikavimą, mokslinius jų svarstymus įsitrauks naujos jėgos, kurios praturtins, kalbant Naruševičiaus žodžiais, nauju, didesniu, dar geresniu prieaugiu.

Pateikiamas veikalas yra šeštoji serijos *Lietuvos filosofijos istorija. Paminklai ir tyrinėjimai* knyga. Ji skirta Apšvietos epochos filosofijos Lietuvoje raidai, šio vadinamojo *Proto ir pažangos* amžiaus sandūrai su filosofine romantizmo mintimi.

Knygą sudaro tyrinėjimai, t. y. analitinė dalis (I–IV skyriai), ir šaltiniai (V skyrius). Analitinių bei apžvalgiųjų skyrių eilės tvarka nėra, kaip gali atrodyti, atsitiktinė ir arbitrali: stengtasi atsižvelgti į chronologinį filosofijos plėtros nuoseklumą, kartu nepametant pradėtos temos, pavyzdžiui, kantizmo atgarsių Lietuvoje aptarimo. Tūlas žinovas nustebės, kodėl kantizmas pristatomas anksčiau už Apšvietos pažinimo teoriją. Juk filosofijos istorijos vadovėliai aiškina, jog Immanuelio Kanto transcendentalizmas Vakarų Europoje „užbaigė“ intelektualinę Apšvietos filosofijos formaciją. Lietuvoje nutiko kitaip. Didesnės apimties traktatai, rodantys mūsų šviečiamosios filosofijos pakilimą, vilniečių mąstytojų profesionalumą, buvo parašyti tik pasitraukus kantininkui Johannui Heinrichui Abichtui. Beje, tuo pačiu metu, t. y. antrame XIX a. dešimtmetyje, svarbesni teoriniai Apšvietos paminklai sukurti ir Lenkijoje; tyrinėtojai ten vartoja sąvoką *powtórna fala Oświecenia* – antroji Apšvietos banga.

Vis dėlto įvardyti, apibrėžti „bangos“, „pakilimo“ ar „lūžio“ momentus – iš tiesų sunkiausias darbas istorikams, nesitenkinantiems chrestomatijų supaprastinimais ir nusistovėjusiomis vadovėlinėmis schemomis. Minėti apibrėžimai, ko gero, visada liks kontekstualiomis metaforomis. Sakykim, XIX a. pradžioje Lietuvoje jau dygstant preromantizmo daigams, atkampesniuose vienuolynuose dar diktuoja tradiciniai lotyniškieji filosofijos kursai... Dažniausiai tegalime išskirti ryškesnes ar blankesnes tendencijas, „persidengiančius“, koegzistuojančius, vienas kito nepašalinančius laikotarpius. Natūralią, savaimingą filosofijos, kaip mūsų kultūros sklaidą apskritai, trikėdė brutali politinė aplinkybė: antai visai trumpas romantizmo filosofijos gyvavimas Vilniaus universitete – jaunąjį talentą Juozapą

Vaitiekų Goluchovskį išvariusių caro valdininkų „nuopelnas“; praradus nepriklausomybę, nustojo plėtotis politinė filosofija...

Šioje knygoje pateikiami šaltinių vertimai Lietuvoje publikuojami pirmą kartą. Dalis jų, pavyzdžiui, filosofiniai rankraštiniai Angelo Daugirdo tekstai, minėto romantiko Goluchovskio darbo recenzija, iki šiol nebuvo žinomi ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos kultūros, filosofijos tyrinėtojams.

Knygoje gvildenamos svarbiausios tiriamųjų periodų filosofijos sritys, nustatomos esminės jos recepcijos, siekiama atskleisti krašto teoretikų savitumą. Tačiau tyrinėjimai jokiū būdu neturi tikslo aprėpti viso šių daugialypių, susijusių laikotarpių – Apšvietos ir romantizmo – intelektinės kultūros daugio. Nuošalyje palikta socialinė ir politinė Apšvietos filosofija Lietuvoje, kuri, kaip minėta, neseniai pristatyta atskiru veikalu. Išsamios monografijos, ko gero, nusipelno Daugirdo kūryba. Antai Lenkijoje ir Baltarusijoje apie jį seniai parašytos monografijos*, moksliniu požiūriu jau, deja, senstelėjusios. Šioje knygoje tik šiek tiek panagrinėjama krikščioniškoji Apšvietos filosofija – didžiulis dar menkai ištyrinėtas dirvonas, besiremiantis scholastikos paveldu, toli nusidriekiantis į XIX a.: pagvildinama šiai intelektinei krypčiai priklausanti Daugirdo etikos koncepcija. Kai kurie reiškiniai nenagrinėjami sąmoningai: aptariant prepozityvistines Jano Sniadeckio, astronomo, Universiteto rektoriaus, pažiūras, giliau neanalizuojama plačiai žinoma Kanto filosofijos kritika. Kantininkai Sniadeckio buvo išvadinti bukapročiais, kurių vieta esanti nebent ligoninėje. Ši „kritika“, manome, neteikia garbės įžymiajam Vilniaus astronomui, kita vertus, apie ją jau pakankamai rašyta. Neliečiama nuo romantinės filosofijos bemaž neatsiejama mesianistinė mintis – Antano Bukotos, Andriaus Tovianskio, Adomo Mickevičiaus dvasinis palikimas – dar laukia Lietuvos filosofijos istorikų. Tikėtina, kad į lituanistikos studijas dar bus įvesti papildomi šaltiniai, kurie leis kitaip interpretuoti, regis, gerai žinomus, tyrinėtojų išvaikščiotus kultūros, filosofijos, mokslo istorijos laukus.

Ar tikrai Apšvietos epocha Lietuvoje, kalbant Kanto žodžiais, buvo žmogaus išsikapstymas iš mažvaikystės, kurion dėl savo kaltės pateko? Ar nepavėluotai Lietuvoje įspindo šio Karaliaučiaus išminčiaus genijus, kodėl Vilniaus profesoriams buvo artimesnė nuosaiki škotų *sveiko proto* filosofija? Kada, kaip išsiskyrė šlovingos epochos – *époque les lumières* – blaivių Vilniaus mokyklos pozityvistų ir ugingų romantikų, užsimojusių filosofijoje sutelkti bendrąją tautos dvasią, keliai? Kviečiame pereiti senas kryžkeles, tapti gausaus paveldo savininkais.

Dalius Viliūnas

* Kaczmarek S., *Aniol Dowgird. Filozof nieznanzy*, Warszawa, 1965; Дорошевич Е., *Aniol Dowgird – myslitel' epochi prosvieščeniya*, Minsk, 1967.